

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” - CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ

REZUMAT TEZĂ DE DOCTORAT
MISIUNEA PAULINĂ –
NATURĂ, STRATEGII ȘI PROVOCĂRI

CONDUCĂTOR DOCTORAT:

I.P.S. PROF. UNIV. DR. TEODOSIE PETRESCU

DOCTORAND:

DĂNILĂ GHE. IONUȚ VASILE

CONSTANȚA 2016

CUPRINS

ARGUMENT

PARTEA I. TEORIE, METODĂ, CONTEXT

CAPITOLUL I. Perspectiva teoretică

1. Revelație vs. Neutralitate axiologică
2. Surse, probleme legate de hermeneutică, riscuri ale lecturilor anacronice și perspective moderne ale sociologiei istorice

CAPITOLUL II. Contextul

1. Istorie și Politică- *Marile puteri și moștenirile lor*
2. Economie și Societate - *Diagramă structurală socială*
3. Religie
 - a) *Trăsături ale cultului public și domestic*
 - b) *Misterele și credințele populare*
 - c) *Ființe divinizate și cultul împăratului în antichitatea greco-romană*
4. Filosofie
 - a) *Stoicismul*
 - b) *Epicureismul*
 - c) *Medio-platonism*
 - d) *Sinteza gnostică și probleme asociate*

CAPITOLUL III. Profilul biografic al Sf. Apostol Pavel

1. Surse, cronologie, activitate
2. Educație, Convertire, Apostolat

PARTEA II – SFÂNTUL APOSTOL ȘI MISIUNEA CREȘTINĂ

CAPITOLUL I. Despre Misiune

1. Conceptualizare
2. Monoteism și Adevăr
3. Religie și Misiune
4. Misiunea Creștină
 - a) *Misiunea în/lui Israel*
 - b) *Misiunea la Neamuri*
 - c) *Misiunea celor 12 apostoli*
5. Misiunea la Sf. Ap. Pavel
 - a) *De la Fariseu la Apostolul neamurilor*
 - b) *Natura și strategiile misiunii pauline*
 - c) *Interpretările interne ale misiunii pauline: Scop, Conținut, Țintă*
6. Misiunea ca metaforă prin Metafora reprezentanței, agrară, arhitecturală, de rudenie și relație, sacerdotală

CAPITOLUL II. Parametrii religioși, sociali și culturali ai misiunii

1. Etnie, gen, structură socială
 - a) *Cine erau primii convertiți?*

- b) *Rețele, granițe identitare, Congregații și forme de cult*
- 2. Asociațiile în cultura greco-romană
 - a) *Structuri asociative – influențe*
- 3. Structuri sinagogale
 - a) *Misiunea în sinagogile din diaspora*
 - b) *Temători de Dumnezeu și prozeliți – auditoriu și prime convertiri*
- 4. Case particulare
 - a) *Structuri domestice*
 - b) *Coduri domestice (Haustafeln)*
 - c) *Structurile domestice și eclesiologia paulină*
 - d) *Funcția misionară a caselor particulare*

CAPITOLUL III. Metodologia misiunii pauline

- 1. Geografia misiunii pauline
 - a) *Spațiul misionar : "Sinagoga", "Piața", "Amfiteatrul", "Atelierele", "Casele particulare"*
 - b) *"Urban" și "rural" în strategia misionară paulină*
 - c) *Călătorii misionare, strategii geografice*
 - d) *Consolidare și expansiune*
- 2. Sistematizarea programului misionar paulin
- 3. Colaboratori - funcții și îndatoriri
- 4. Tactici și Comunicare
- 5. Instituționalizare și lideri
- 6. Perspective noi oferite de sociologia convertirii

CAPITOLUL IV. Provocările misiunii pauline

- 1. Conflicte interne
 - a) *Legitimarea apostolatului paulin – Ierusalim și neamurile*
 - b) *Sinodul Apostolic – probleme legate de interpretare*
- 2. Conflicte externe
 - a) *Misiune și martiriu*

CAPITOLUL V. Atitudini și Concluzii preliminare la misiunea paulină

- 1. Pavel și Iudaismul – „Noua Perspectivă” asupra Sf. Pavel
- 2. Perspective deschise de cercetările recente asupra misiunii pauline
- 3. Putere politică și creștinism
- 4. Între Biserică și Imperiu – sinteza teologică paulină

CONCLUZII FINALE

BIBLIOGRAFIE

Despre Sfântul Apostol Pavel s-a scris mult și se mai scrie și astăzi. Dar, oricât s-ar scrie, acest lucru nu va fi de prisos niciodată, pentru că, pe de o parte, învățătura creștină datorează mult ostinelilor acestui mare Apostol, iar pe de altă parte, pentru că bogata personalitate a Sfântului Pavel este parcă inepuizabilă, este mereu vie, mereu actuală în viața creștină.

Prin urmare, în prezenta lucrare nu încercăm să repetăm dintre aceste căutări, nici ca să le susținem, nici ca să le criticăm, ținând seamă că multe lucrări din bogata literatură consacrată Sf. Ap. Pavel le-am folosit, chiar noi, dimpotrivă, încercăm să adăugăm și să contribuim - în măsura în care vom reuși -, la definirea, delimitarea, precizarea și sistematizarea celor mai cunoscute și - considerăm noi - suficient de reprezentative informații, care se referă la slujirea misionară din biserica primară, în lumina personalității și slujirii de excepție a Sfântului Apostol Pavel.

Misiunea apare încă din epoca primară a Bisericii, ca o însușire ființială a ei, iar coordonatele esențiale ale *misiunii creștine*, conform mării porunci misionare de la sfârșitul Evangheliei după Matei (28, 19-20) sunt: evanghelizarea: „*mergând, învățați toate neamurile*”, (Mt. 28, 19); incorporarea sacramentală în trupul eclesial al lui Hristos, în care participăm la viața de comuniune a Sfintei Treimi: „*botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh*” (Mt. 28, 19); îndemnul de a stărui în dreapta credință (1 Tim. 1, 10) în sfințenie, mărturie și slujire: „*învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă*” (Mt. 28, 20).

Este incontestabil că Sfântul Pavel are o concepție misionară, ce poate fi desprinsă cu deosebire din *Epistolele pauline*, și din *Cartea Faptele Apostolilor*, dacă aceasta poate fi concepută ca slujire esențială prin care Biserica Îl face cunoscut pe Mântuitor în lume. Dar, o *misiologie* care ar fi concepută numai în acest sens, nu acoperă și nu formează, partea cea mai importantă a *misiologiei pauline*, dar, necesitatea tratării unei *misiologii pauline* rezultă chiar din stadiul actual al cercetării din domeniu.

Misiunea este o slujire atât de importantă în iconomia bisericii încât putem afirma că prin ea putem defini la modul cel mai general și deplin întreaga slujire a Mântuitorului nostru, ca primul și singurul trimis al Tatălui.

În mod concret, *misiunea creștină* este o chemare mântuitoare adresată personal tuturor oamenilor de către Mântuitorul iar realizarea ei are o triplă actualizare: *liturgic - sacramentală, mistic - ascetică și social - comunitară*. Ea se identifică cu comunicarea reală a vieții, sfințeniei, iubirii și unității existente în mod suprem în Sfânta Treime, temeiul ultim al existenței și modelul prin excelență al vieții Bisericii.

O clarificare contemporană a învățaturii de credință privitoare la misiune constituie pentru Biserica Ortodoxă nu numai o necesitate internă, didactică și pastorală, ci și o obligație catehetică și misionară. Pe de o parte, Biserica simte nevoia de a gândi în mod continuu și în mod pastoral adevărurile de bază ale credinței sale, pe de altă parte, Evanghelia trebuie să fie interpretată în fiecare epocă, pentru fiecare situație, pentru fiecare generație. Biserica Ortodoxă are deci rațiuni proprii de a explica, de a îmbia și propovădui credința care a fost dată sfinților, odată pentru totdeauna (Iuda 3), tuturor celor ce se află în sânul ei, celor ce se pregătesc să intre, celor ce sunt încă în afara ei.

Problema este că în biserica ortodoxă, nu s-a reușit o sistematizare a învățaturii misionare, cu acceptare largă în lumea creștină, și în această direcție vrem să încercăm prin prezenta lucrare, contruirea unor premise teoretice, restrânse, deocamdată la misiunea paulină, dar suficient de utile încât să folosească unei sinteze ulterioare la nivelul întregii biserici.

Referindu-se la Teologia ortodoxă contemporană, și exact în această problemă, Părintele prof. dr. Ion Bria spunea odinioară că „*până acum nu există o Teologie clară și concisă care să exprime practica misionară concretă a Bisericii ortodoxe. O asemenea reflexiune și prezentare sistematică este cu atât mai necesară astăzi*”¹. Și aceasta cu atât mai mult cu cât se constată nu numai că mărturia misionară este decisivă pentru medierea în timp și spațiu a Tradiției, ci și că această slujire apostolică constituie o sursă de inspirație pentru gândirea teologică. Teologia, care nu este altceva decât articularea în expresie verbală a practicii Bisericii, nu poate fi indiferentă la modul în care Biserica exercită lucrarea de propovăduire a Evangheliei și de zidire a Trupului lui Hristos în timpul și locul în care este trimisă².

Între misiunea Mântuitorului – *primul trimis* - și misiunea creștină există deopotrivă asemănare și diferență. *Asemănare* deoarece în Hristos și în toți misionarii lucrează același Duh Sfânt, după același singur plan și singură voință a Tatălui și cu toată puterea ”în cer și pe pământ” a Mântuitorului. *Diferență* există în aria de propovăduire care se extinde, și dacă Mântuitorul a fost trimis doar la evrei: „*Nu sunt trimis decât către oile cele pierdute ale casei lui Israel.*” (Mt. 15, 24), apostolii au fost trimiși în egală măsură la evrei: „*În calea păgânilor să nu mergeți, și în vreo cetate de samarineni să nu intrați; Ci mai degrabă mergeți către oile cele pierdute ale casei lui Israel.*” (Mt. 10, 5-6) dar și la toate neamurile din toate casele și din toate

¹ Pr. dr. Ion Bria, *Contra sectarismului*, în *Ortodoxia*, an XLII (1990), nr. 3, p. 184.

² Idem, *Curs de Teologie și practică misionară ortodoxă*, Geneva, 1982, p. 1.

timpurile: „Drept aceea, mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, Învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă, și iată Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului. Amin”. (Mt. 28, 19-20).

Aceasta poate, explică de ce, în mod formal, spunem că Sf. Ap. Pavel este „apostolul neamurilor”, ca și când ar fi doar al neamurilor, deși el a fost trimis în misiune fără discriminare la evrei și la neamuri. În realitate, restrângerea slujirii lui doar la sfera neamurilor a fost un aspect strict conjunctural, valabil numai pentru perioada începuturilor, când amintirea fanatismului său anticreștin era încă viu. Misiunea paulină însă nu încetează odată cu adormirea apostolului întru Domnul, fiindcă el continuă să slujească prin epistolele sale tuturor oamenilor atrași de credința în Hristos.

Este adevărat, învățătura creștină a fost expusă în punctele sale generale în Sfintele Evanghelii, dar, cel care a interpretat, a sistematizat și aplicat prin propria gândire și viață învățătura Domnului Iisus Hristos la realitățile sociale, răspândind-o în lumea de atunci, a fost Sfântul Apostol Pavel, cel mai neobosit misionar și cel mai autentic geniu creștin, disprețuit aproape în aceeași măsură în care a fost preamărit de oaspeții binecredincioși ai scripturilor sale³.

Așa cum însuși recunoaște Sf. Ap. Pavel „*este apostolul-tip. Dacă Sf. Petru e păstorul cel bun, care paște turma încredințată lui, fiindcă iubește pe Domnul; dacă feciorelnicul apostol și evanghelist Ioan ne revelă taina nașterii de veci a Cuvântului lui Dumnezeu, Sf. Pavel e înainte de toate apostol. «Cu Iudeii, m-am făcut ca un Iudeu ca să câștig pe Iudei ... am fost slab cu cei slabi, ca să câștig pe cei slabi. M-am făcut tuturor toate, ca oricum să mântuiesc pe unii din ei» (I Cor. 9, 20-22). De aceea, el e așa de greu de înfățișat*”⁴.

Pentru Sf. Ap. Pavel misiunea nu a constituit o problemă ce necesita discuții teoretice, fiind mai degrabă o manieră de viață. Pentru misiunea creștină Sf. Ap. Pavel a creat modelul prin însăși întreaga lui slujire de apostol. Abia ulterior s-au conturat aspectele teoretice care au desprins concepte, principii, metode, natură, strategii și provocări ale misiunii pauline. Sf. Ap. Pavel nu a speculat asupra misiunii ci a făcut misiune, rămânând ca noi să desprindem și să înțelegem structura metodologică din spatele acestei slujiri.

Potrivit relației cu Capul ei (Hristos Domnul), Biserica trebuie să fie, vie, lucrătoare și dinamică, iar dimensiunea care dă consistență Bisericii lui Hristos este cea misionară.

³ Diac. Dr. Grigorie T. Marcu, *Originea și originalitatea teologiei pauline*, în *Revista Teologică*, an XXX (1940), nr. 11-12, p. 545.

⁴ Pr. Ioan Georgescu, *Actualitatea Sf. Ap. Pavel*, în *Vestitorul*, an XIII (1937), nr. 12-14, p. 119.

Regimul comunist și ateu încheiat în '89 nu a reușit să distrugă Biserica, dar prin amputarea dimensiunii misionare a Bisericii, a reușit îndepărtarea ei din viața publică, și izolarea slujitorilor ei sau transformarea lor în adevărați „paria” ai societății.

Odată cu descătușarea din '89 Biserica, a primit posibilitatea reîntrării în viața socială și reclădirii, creând corespunzător cadrul adecvat viețuirii și manifestării după voia lui Dumnezeu. Departe de a fi fost binevoitor, contextul din '89 a eliminat cenzura ateistă fățișă, eliberând chiar oportunități, dar, a produs și efecte deloc dorite asemănătoare edictului de toleranță din 314 de la Mediolan, prin faptul că a eliberat și toate inițiativele sectare, amorale și imorale, anarhice etc.

Aceste polarizări ale contextului misionar contemporan intern dar mai ales internațional au fost sintetizate în mod magistral de către Prea Fericitul Părintele nostru Daniel:

- Pe de o parte, secularizarea și, pe de altă parte, setea de sfințenie sau de spiritualitate autentică;
- Pe de o parte, fenomenul sectar, prozelitismul și fragmentarea religioasă, pe de altă parte, căutarea ecumenică a unității;
- Pe de o parte, sărăcie crescândă, pe de altă parte, acumularea bogăției și a profitului;
- Pe de o parte, formele de umilirea demnității umane prin violență, criză morală, obsesia plăcerii și, pe de altă parte, multiplicarea instituțiilor umanitare;
- Pe de o parte, sincretismul religios și relativismul teologic și, prin reacție, intensificarea fundamentalismului și a integrismului religios pe de altă parte;
- Pe de o parte, globalizarea și cosmopolizarea și, pe de altă parte, multiplicarea atitudinilor naționaliste și a conflictelor interetnice.⁵

Așadar o situație nouă care cere imperativ ca Biserica prin misiunea ei să se adapteze noilor provocări, să-și pregătească slujitori, profesori, misionari care să fie competenți în a gestiona situația de față.

Dacă sub dictatura comunistă atee misiunea Bisericii a fost asimilată în mod răuvoitor cu „propaganda religioasă”, iar misiologia, ca disciplină, a fost nevoită să intre în componența altor discipline teologice pentru a supraviețui, în prezent se impune ca misiunea, vocație și imperativ al întregii Biserici, să-și redobândească înțelesul ei teologic pastoral autentic, și să-și reia locul ce

⁵ † Daniel, Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, *Misiunea teologiei ortodoxe astăzi*, în *Studii Teologice*, an XLVIII (1996), nr. 3-4, p. 11-12.

i se cuvine între celelalte discipline teologice, iar schimbarea de viață eclesială - atât pentru ierarhie cât și pentru credincioși - trebuia să se realizeze pe seama învățaturii creștine, după paradigma patristică și neo-patristică, răspunzându-se totodată și la provocările noi (bioetică, ufolatrie etc.) cu care Sf. Părinți nu s-au confruntat.

De la bun început dorim să precizăm că, în ceea ce privește motivația subiectului abordat, alegerea *Misiunii pauline* drept temă pentru aprofundare în cadrul tezei de doctorat a fost determinată, în primul rând, de actualitatea și importanța sa, atât în viața societății, cât și a Bisericii. Bogatele și diversele aspecte misionare stau astăzi în centrul preocupărilor teologilor, filosofilor și oamenilor de știință. După ce rând pe rând disciplina filosofică și științifică principală a fost metafizica, teoria cunoașterii, sociologia, psihologia, filosofia culturii, astăzi prin oportunitatea contextului globalizator și al intenselor dialoguri ecumenice se abordează intens *misiologia*.

Pentru a analiza și cerceta *misiunea* ca dimensiune vie și determinantă a Bisericii, am ales să pornim arătând în ce context s-a născut și cum s-a manifestat - istoricește vorbind – misiunea Bisericii creștine, și cel mai potrivit ne pare să facem această prezentare din perspectiva unui apostol genial, și cel mai potrivit pentru definirea misiunii creștine, și anume Sf. Ap. Pavel.

Ne propunem să realizăm în această lucrare o expunere cât mai sistematică a misiunii creștine – natură, provocări și strategii - prin prezentarea concretă a celui mai reprezentativ misionar creștin – Sf. Ap. Pavel, în speranța că va fi utilă tuturor misionarilor ortodocși, pentru susținerea dialogului ecumenic, pentru efortul mai larg de încheiere a unei teologii sistematizate a misiunii. În egală măsură sperăm să fie utilă și dreptcredincioșilor care vor lucra să-și îmbogățească nivelul de cunoștință și viață creștin-ortodoxă, profesorilor, și specialiștilor interesați de această dimensiune esențială a bisericii noastre.

Originalitatea abordării noastre rezultă și din tratarea multidisciplinară a misiologiei pauline, din perspectivă biblică, patristică, filologică, etică și filosofică.

Prin alegerea temei „MISIUNEA PAULINĂ – NATURĂ, STRATEGII ȘI PROVOCĂRI” nu am fost preocupați să reconstruim doctrina misionară a Sf. Ap. Pavel ca relict istoric cu valoare de curiozitate sau anticariat, ci am dorit ca în primul rând, pe cât posibil, să ne punem în locul Sfântului Pavel, pentru a vedea prin ochii săi, pentru a gândi ca el, făcând toate acestea într-un fel în care să-i ajutăm pe ceilalți să poată aprecia în mod real clarviziunea și preocupările sale misionare.

Noutatea pe care o aduce această lucrare în spațiul teologic românesc constă, pe de o parte, în faptul că tema aleasă a fost realizată într-un relativ vacuum în ceea ce privește misiologia paulină sistematizată, contribuțiile teologilor români formând doar premise într-un efort mai general, iar pe de altă parte în dificultatea alcătuirii și precizării unei misiologii pauline. Acest ultim aspect este de la sine înțeles, deoarece scrierile Sfântului Pavel ne pun la îndemână o sumă de date misionare cu ajutorul cărora se poate alcătui sistemul misiunii pauline, dar nu ne oferă sistemul însuși, pentru că Sfântul Pavel nu a urmărit să scrie tratate teologice, ci prin epistolele sale ocazionale a dorit să creeze un flux de viață nouă -*εν Χριστώ*.

Aceasta, mai ales fiindcă, în istorie, obiectivul misiunii ortodoxe nu a fost prioritar acela de a cuceri noi frontiere geografice, cât mai degrabă, acela de a păstra poporul în credință, într-o continuitate istorică permanentă. De aceea, în Ortodoxie, din perspectivă misionară, accentul nu se mai pune acum atât pe lucrarea de propovăduire a Evangheliei printre necreștini, excepție făcând totuși unele teritorii, precum continentul african, dându-se astăzi o importanță deosebită misiunii *ad intra*, în care se pune accent pe revigorarea catehetică și duhovnicească a credincioșilor, care deși botezați, nu au o legătură vie și constantă cu Dumnezeu, prin Biserica Lui⁶. Totuși nici misiunea *ad extra* nu a fost anulată ci dimpotrivă, în contextul actual globalizator și ecumenic misiunea *ad extra* a fost revigorată în principal datorită dialogurilor de unitate și eforturilor de împărtășire reciprocă a realizărilor exegetice și misionare deosebite realizate în fiecare comunitate creștină de teologii ei renumiți în principal ca preambul pentru Conferințele panortodoxe presinodale pentru pregătirea Sfântului și Marelui Sinod al ortodoxiei.

Într-un studiu recent cu privire la mișcarea ecumenică, se afirma că: „Într-o lume pluralistă, nu putem să promovăm Ortodoxia decât prin dialog. Ca atare, este inevitabil contactul și dialogul. De aceea, este important să folosim dialogul și cooperarea pentru a pune în evidență valorile Ortodoxiei. Dacă folosim ecumenismul ca pe o șansă de a face cunoscută ortodoxia, acest fapt este benefic. Dacă ne pierdem identitatea, dacă ne dizolvăm, atunci când dialogăm, desigur că aceasta poate fi un pericol”⁷.

Iată de ce, o teologie misionară o considerăm a fi fundamentată biblic, atunci când este înțeleasă prin raportare la întreaga Sfântă Scriptură, și pe cea mai îndreptățită tâlcuire, patristică și neo-patristică. În general, misiunea, trebuie înțeleasă pe baza mărturiei Vechiului Testament și

⁶ Preot drd. Marius Florescu, *Misiunea Bisericii astăzi*, în *Învierea*, an XX (2009), nr. 19 (469), p. 1.

⁷ Daniel, Patriarch of the Romanian Orthodox Church, *Confessing the Truth in Love. Orthodox Perceptions of Life, Mission and Unity*, Basilica, Bucharest, 2008, p. 231

Noului Testament despre lucrarea mântuitoare a lui Dumnezeu în istoria omenirii, despre sensul vieții omului în comuniune cu Dumnezeu Cel veșnic, iar în acest sens „*fundamentarea biblică a misiunii se extinde la totalitatea Cuvântului lui Dumnezeu*”⁸.

Datele care se pot aduna despre Sf. Ap. Pavel, în afara lucrării sale misionare, prezentate de Luca în cartea Faptele Apostolilor, și în afara epistolelor sale sunt destul de puține.

Prima sursă în studierea misiunii Sfântului Apostol Pavel sunt chiar Epistolele lui (I Tesaloniceni, Galateni, Filipeni, Filimon, 1 și 2 Corinteni, și Romani, Coloseni, Efeseni, 2 Tesaloniceni, 1 și 2 Timotei, și Tit). De asemenea, informațiile istorice cele mai de încredere pot fi luate din Cartea Faptele Apostolilor, (în care sunt prezentate cinci călătorii misionare ale Sf. Ap. Pavel) sau din alte scrieri noutestamentale (Iacov, 2 Petru). Aceste diferite grupuri de documente nu au încă o recunoaștere deplină, deoarece specialiștii în domeniu încă mai discută autenticitatea unor Epistole pauline, precum și dacă epistolele a căror autenticitate a fost recunoscută, nu ar fi suferit, mai târziu, interpolări. Nu am luat în discuție dezbaterile asupra cărora nu există un consens nici măcar în confesiunea unde au apărut. De exemplu încă se mai discută obiectivitatea apocrifelor, și dacă ne dau ele sau nu informații de încredere, care pot constitui dovezi independente de cele pe care le prezintă Noul Testament, iar acestea probabil că vor trebui să fie analizate temeinic și caz cu caz toate. În orice caz, literatura secundară despre Sf. Ap. Pavel și scrierile lui este vastă și nu există o bibliografie completă. De fapt, nici nu credem că este posibilă, având în vedere ritmul în care apar lucrări consacrate acestui extraordinar exponent al creștinismului⁹.

Prin urmare, din multele lucrări ale Sfântului Apostol Pavel, încercăm să abordăm în această teză, numai pe acelea aflate în strânsă legătură cu misiunea lui (săvârșită prioritar printre neamuri), după convertirea săvârșită pe drumul Damascului. Evident, datorită uriașei personalități și bogatei slujiri a Sf. Ap. Pavel s-au scris numeroase lucrări consacrate unei palete foarte extinse de teme biblice nou-testamentare, atât în țara noastră cât și în străinătate. În ce privește însă lucrarea misionară a Sf. Ap. Pavel s-au scris în mod explicit sau implicit, ca temă principală sau secundară, numeroase articole și studii cu nivel academic, dintre care am folosit în

⁸ Senior, Donald C. P. and Carroll Stuhlmueller, C. P., *The Biblical Foundations for Mission*, Maryknoll, NY: Orbis Books, 1999, p. 3.

⁹ Hans Dieter Betz, art. *PAVEL*, în Freedman, David Noel, ed., *The Anchor Bible Dictionary*, (=ABD), (New York: Doubleday) 1997, 1992. 5:186.

această lucrare, doar o mică parte, dintre cele multe care ne-au fost accesibile, o listă întreagă fiind expusă cu deosebire în Bibliografia lucrării¹⁰.

Cu privire la cuprinsul lucrării, menționăm că pentru a realiza obiectivele pe care ni le-am propus am organizat discursul tezei în *două mari părți*, fiecare dintre ele împărțită în câteva *capitole*, la rândul lor subîmpărțite în *subcapitole*.

Lucrarea debutează cu acest Argument, în care am dezvoltat necesitatea tratării acestui subiect și importanța lui în cadrul studiilor nou testamentare. De asemenea, am creionat stadiul

¹⁰ Astfel în țara noastră cunoaștem următoarele abordări: Pr. Prof. Gheorghe Hostiuc, *Principii didactico-pedagogice și misionar-sociale în epistolele pastorale ale Sfântului Apostol Pavel*, Ed. George Tofan, Suceava, 2010; Pr. Prof. Vlad Sofron, *Principii misionare și sociale în Epistolele Sfântului Apostol Pavel*, *Studii Teologice*, an (1955), nr. 5-6, pp. 285-304; Pr. Prof. Vasile G. Ispir, *Sfântul Apostol Pavel ca misionar*, *Biserica Ortodoxă Română*, an (1944), nr. 1-3, pp. 42-61; Pr. Prof. Dr. I. C. Beldie, *Însoțitorii Sfântului Apostol Pavel în misiunile sale*, Ed. Imprimeria Chișinău, Chișinău, 1940; Diac. Prof. Emilian Vasilescu, *Epistolele Sf. Apostol Pavel. Idei misionare și sociale*, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an XLV (1969), nr. 10-12, pp. 599-607; Gh. Petraru, *Misiune și evanghelizare*, în *Teologie și viață*, an LXXI (1995), nr. 1-3, pp. 84-122; Prof. diac. Nicolae Nicolaescu, *Ideile dogmatice și misionare ale epistolei către Coloseni*, în *Mitropolia Olteniei*, an V (1954), nr. 4-6, pp. 152-161; Iar dintre cei străini amintim: Charles Augrain, *Paul, Master of Spiritual Life*. Cork: The Mercier Press, 1967; Jurgen Becker, *Paul: Apostle to the Gentiles*. Louisville: Westminster, 1993; J. C. Beker, *Heirs of Paul: Paul's legacy in the New Testament and in the Church Today*. Minneapolis: Fortress Press, 1991; David J. Bosch, *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission*. NY: Orbis, 1991; Louis Bouyer, *The Spirituality of the New Testament and the Fathers*. A History of Christian Spirituality. Vol I. Trans. Mary Perkins Ryan. 1968. Kent: Burns & Oates, 1986; Raymond E. Brown, & Fitzmyer, Joseph A. & Murphy, Roland E. (Eds.) *The New Jerome Biblical Commentary*. London: Geoffrey Chapman, 1990; Jose Comblin, *The Meaning of Mission*. NY:Orbis, 1977; Philip A. Cunningham, *Jewish Apostle to the Gentiles*. Connecticut: Twenty-Third Publications, 1986; Michael Downey, (Ed.) *The New Dictionary of Catholic Spirituality*. Articles: Milligan, Mary. "Apostolic Spirituality"; Principe, Walter H. "Spirituality, Christian"; Kealy, Sean P. "Spirituality for Mission"; Cadorette, Curt. "Third World, Spirituality of"; Minnesota: The Liturgical Press, 1993; James D. G. Dunn, *The Epistle to the Galatians*. London: A & C Black, 1993; Joseph A. Fitzmyer, *According to Paul: Studies in the Theology of Paul*. NY:Paulist Press, 1993; Gerald F. Hawthorne, & Martin, Ralph P. & Reid Daniel G. (Eds.) *Dictionary of Paul and His Letters*. Article: Meye R. P. "Spirituality". UK: Intervarsity Press, 1993; Martin Hengel, & Schwemer, Anna Maria. *Paul Between Damascus and Antioch: The unknown Years*. London: SCM Press Ltd, 1997; Joseph A. Komonchak, & Collins, Mary & Lane Dermot A. (Eds.) *The New Dictionary of Theology*. Article: Wolski Conn, Joann "Spirituality"; Dublin: Gill & Macmillan, 1990; Joseph Komonchak, et al. (eds). *The New Dictionary of Catholic Spirituality*. Minnesota: The Liturgical Press, 1993; Joseph Komonchak et al. (eds)., *The New Dictionary of Theology*. Dublin: Gill & Macmillan, 1990; Louis J. Luzbetak, *The Church and Cultures: New Perspectives in Missiological Anthropology*. NY:Orbis 1988; Romano Penna, *Paul the Apostle: Wisdom and Folly of the Cross*. Vol I & II, Minnesota: The Liturgical Press, 1991; George W. Peters, *A Biblical Theology of Missions*. USA:Moody Press, 1972; Pierre Pourrat, *Christian Spirituality*. Vol I. Trans. W. H. Mitchell, S. P. Jacques, D. Attwater. Westminster: Newman, 1953-55; Karl Rahner, et al. (eds). *Sacramentum Mundi: An Encyclopedia of Theology*. New York: Herder & Herder, 1968; Michael Collins. Reilly, *Spirituality for missions*., NY: Orbis, 1978; E. P. Sander, *Paul and Palestinian Judaism*. Philadelphia: Fortress Press, 1977; James A. Scherer & Bevans, Stephen B. *New Directions in Mission and Evangelization*, Vol I, Basic Statements 1974-1991, NY: Orbis 1992; J. Verkuy, *Contemporary Missiology: An Introduction*. NY: Eerdmans, 1978.

cercetării actuale din domeniu, obiectivele pe care le-am avut în vedere, actualitatea temei și utilitatea practică a cercetării noastre, precum și sinteza părților principale.

Astfel, *Prima parte* se referă la aspectele teoretice, la metodele utilizate și contextul ce caracterizează misiunea în biserica primară, în perioada de referință a slujirii Sf. Ap. Pavel, și a cărui personalitate, slujire și învățături misionare am căutat să le prezentăm în *Partea a doua*. Luând seama la aspectele părții întâi, partea a II-a nu este doar practică ci împreună, teoretică și practică. Și toate afirmațiile acestea am căutat să le expunem într-o formă cât mai sistematizată.

Mai exact, materialul din Prima parte, fiind pregătitor al lucrurilor dezvoltate în Partea a II-a, a fost structurat între trei capitole, după cum urmează: Capitolul I. Perspectiva teoretică – în care facem o prezentare concisă a avantajelor și limitelor metodei utilizate în lucrare împreună cu informații de caracter istoric și critic pe care le-am apreciat ca utile, în ce privește mai mult metoda istorico-critică și anume, informații despre surse, probleme legate de hermeneutică, riscuri ale lecturilor anacronice și perspective moderne ale sociologiei istorice

Am trecut apoi la Capitolul II – Contextul, cu delimitarea contextului extern poporului iudeu în care s-a desfășurat misiunea paulină, unde am avut în vedere raporturile dintre marile puteri și moștenirea lor contemporane Sf. Ap. Pavel, de asemenea, am făcut o diagramă a structurii sociale, pentru a conștientiza aspectele economice și sociale și mai ales, am avut în vedere aspectele religioase alături de cele filosofice caracteristice imperiului greco-roman (și anume *Trăsături ale cultului public și domestic; Misterele și credințele populare; Ființe divinizate și cultul împăratului în antichitatea greco-romană*; alături de o concisă prezentare a stoicismului, epicureismului, medio-platonismului, și am încheiat cu sinteza gnostică și problemele asociate). Am încheiat prima parte cu Capitolul III în care am conturat Profilul biografic al sf. Apostol Pavel, arătând sursele și cronologia care privesc activitatea Sf. Ap. Pavel, cât și informațiile generale despre educația, convertirea și apostolatul Sf. Ap. Pavel.

Partea a doua am început-o cu un Capitol I - Despre Misiune, capitol care este orientat exclusiv spre delimitarea și definirea misiunii: *Conceptualizare; Monoteism și Adevăr; Religie și Misiune; Misiunea Creștină – la neamuri și în Israel*, de către *Cei 12 apostoli*; iar în mod deosebit *Misiunea la Sf. Ap. Pavel*, am considerat-o un subiect important în iconomia lucrării, motiv pentru care l-am extins și am prezentat parcursul Sf. Ap. Pavel: *De la Fariseu la Apostolul neamurilor; Natura și strategiile misiunii pauline; împreună cu Interpretările interne ale misiunii pauline: Scop, Conținut, Țintă*.

Și fiind subiectul acestei lucrări am dezvoltat conceptul de misiune, prezentând *Misiunea ca metaforă*, încercând o amintire a câtorva metafore mult utilizate în Sfânta Scriptură (*Metafora reprezentanței, agrară, arhitecturală, de rudenie și relație, sacerdotală*).

Pentru încheiere am expus mai întâi concluziile preliminare la partea a II-a datorită caracterului ei net misionar net după care am încheiat întreaga lucrare prezentând raționamentul și ideile ce concluzionează lucrarea.

În următorul capitol, Capitolul II - Parametrii religioși, sociali și culturali ai misiunii, am continuat să delimităm contextul concret al misiunii în timpul Sf. Ap. Pavel, concentrându-ne asupra unor oportunități ale misiunii creștine privind anumite aspecte organizaționale și administrative, cum ar fi : Etnie, gen, structură socială (*Cine erau primii convertiți?; Rețele, granițe identitare, Congregații și forme de cult*); Asociațiile în cultura greco-romană (*Structuri asociative - influențe*); Structuri sinagogale (*Misiunea în sinagogile din diaspora; Temători de Dumnezeu și prozeliți – auditoriu și prime convertiri*); Case particulare (*Structuri domestice; Coduri domestice (Haustafeln); Structurile domestice și ecleziologia paulină; Funcția misionară a caselor particulare*).

Capitolul III - Metodologia misiunii pauline, l-am repartizat chestiunilor teoretice privitor în continuare la metodologia misionară paulină, și am examinat: Geografia misiunii pauline (*Spațiul misionar: „Sinagoga”, „Piața”, „Amfiteatrul”, „Atelierele”, „Casele particulare”; „Urban” și „rural” în strategia misionară paulină; Călătorii misionare, strategii geografice; Consolidare și expansiune*); Sistematizarea programului misionar paulin; Colaboratori - funcții și îndatoriri; Tactici și Comunicare; Instituționalizare și lideri; Perspective noi oferite de sociologia convertirii.

În sfârșit, CAPITOLUL IV - Provocările misiunii pauline, l-am destinat examinării pentru ultima dată a contextului misionar însă din perspectiva obstacolelor, respectiv : Conflicte interne (*Legitimarea apostolatului paulin – Ierusalim și neamurile; Sinodul Apostolic – probleme legate de interpretare*); Conflicte externe, (mai exact, acele aspecte care se adresează la *Misiune și martiriu*).

Încheiem cele două părți ale lucrării printr-un discurs în două etape. În prima etapă prezentăm concluziile care se desprind prin studiul misiunii pauline, la modul general, dar, concis. Astfel, dacă de-a lungul lucrării am prezentat contextul anterior, în care s-a desfășurat misiunea paulină cu oportunități, obstacole și principii metodologice, în Capitolul V - Atitudini

și Concluzii preliminare la misiunea paulină, din Partea a II-a, mai prezentăm încă o dată același context contemporan Sf. Ap. Pavel, dar, în perspectiva unor concluzii deci, contextul ulterior, ca rezultat al misiunii pauline, adică după desfășurarea călătoriilor misionare și conturarea clară a efectelor misiunii creștine, și examinăm următoarele teme: *Pavel și Iudaismul – „Noua Perspectivă” asupra Sf. Pavel; Perspective deschise de cercetările recente asupra misiunii pauline; Putere politică și creștinism; Între Biserică și Imperiu – sinteza teologică paulină.*

Concluziile Finale, ca etapa a doua a raționamentului concluziv privesc discursul întregii lucrări, și se adresează contemporanilor noștri. Am susținut întreaga expunere a lucrării cu o bogată bibliografie, românească și străină, în cea mai mare fiind lucrări parte de specialitate.

Biserica ca trup tainic al lui Hristos Iisus al cărui Cap este, ca instituție divino-umană se desfășoară în istorie într-o responsabilitate creștină, particulara, angajata într-un proces de promovare, susținere și valorificare a Evangheliei lui Hristos. Aceasta realitate trasează Bisericii un profil misionar. Prin misiunea Bisericii se înțelege astfel „un aspect fundamental al lucrării instituției teandrice a mântuirii, întemeiate de Mântuitorul Iisus Hristos, anume faptul că aceasta este trimisă în lume, așa cum Fiul a fost trimis de către Tatăl spre a aduce prin Duhul Sfânt tuturor oamenilor vestea cea bună a mântuirii. Evanghelia vieții veșnice”¹¹. Misiunea exprimă esența Bisericii de a fi trimisă în lume spre a face pe oamenii ce cred în Evanghelia lui Hristos și primesc harul Duhului, părsași la binecuvântarea harică, mântuitoare a lui Dumnezeu¹².

În variatele ei forme de manifestare, viața creștină reprezintă o reflectare a relațiilor intratrinitare; orice argumentare a unui aspect sau altul al vieții teologice conduce invariabil la a folosi drept model Sfânta Treime care devine modelul vieții pământești după chipul căreia a fost plămădită ființa umană. Indubitabil, motivația oricărei acțiuni a lui Dumnezeu spre om ca fapt istoric sau generic, precum și mandatul comuniunii naturii umane unice, este iubirea.

Misiunea este „forma vizibilă a iubirii Sfintei Treimi față de om, actualizată în cel mai eficient mod de Iisus Hristos și lăsată ca moștenire Bisericii Sale, pentru mântuirea omului. Dumnezeu Treime se revelează pentru a intra în relație directă și liberă cu omul, trimite pe Fiul în lume pentru a-l readuce la izvoarele comuniunii și dă urmașilor ca misiune: „Să vă iubiți unul pe altul precum Eu v-am iubit” (Ioan 13,34 și 15,17) și „Mergeți în toată lumea și propovăduiți Evanghelia la toată făptura; cel ce va crede și se va boteza se va mântui, iar cel ce nu va crede, se

¹¹ Asist. Dr. Radu Petre Mureșan, *Misiunea Misologiei. Câteva considerații actuale privind misologia ortodoxă*, în "Studii Teologice", seria a III-a, nr. 1, ianuarie-martie 2006, p. 131.

¹² Cf. Pr. Prof. Vasile Răducă, *Misiunea Bisericii Ortodoxe azi - provocări, dileme și sugestii*, p. 20.

va osândi” (Marcu 16, 15-16)”¹³. Din această perspectivă, „misionarul” este cel ce iubește pe semenul său pe care voiește să-L mântuiască¹⁴. Misiunea, apostolatul sau trimiterea spre lume evocă dinamica Bisericii lui Hristos care nu este un organism static, reflectând un stadiu în istorie, ci un organism viu care se adaptează la condițiile de viață urmărind în permanență slujirea lui Hristos, capul nevăzut al trupului. Avându-și originea în jertfa lui Hristos, eficientă pentru întreaga lume, Biserica a primit adevărul Lui prin Apostoli, devenind „apostolească”, adică misionară, păstrătoare a adevărului revelat direct apostolilor care L-au vestit: „Ceea ce era la început, ceea ce noi am auzit, ceea ce cu ochii noștri am văzut, ceea ce am privit și mâinile noastre au pipăit despre Cuvântul Vieții – și viața S-a arătat și noi am văzut-o și mărturisim și vă vestim viața de veci care la Tatăl era și care nouă ni s-a arătat, ceea ce am văzut și ceea ce am auzit, aceea vă vestim și vouă, pentru ca și voi să aveți părtășie cu noi, iar părtășia noastră, din parte ne este cu Tatăl și cu Fiul Său, Iisus Hristos. Și pe acestea vi le scriem pentru ca bucuria noastră să fie deplină. Și aceasta este vestea pe care noi de la el am auzit-o și v-o vestim: că Dumnezeu este lumină” (Ioan 1, 1-5) și „Dumnezeu este iubire” (I Ioan 4, 8). Misiunea are ca obiectiv predarea adevărului mântuitor respectiv pe Duhul Sfânt care „Le mărturisea mai înainte despre patimile lui Iisus Hristos și despre măririle cele de după ele, lor le-a fost descoperit că nu pentru ei înșiși, ci pentru voi slujeau ei aceste lucruri, care acum vi s-au vestit prin cei ce, întru Duhul Sfânt trimis din cer, v-au propovăduit Evanghelia” (I Petru 1, 11-12)¹⁵.

În studiul „Misiune și mărturie creștină față de prozelitismul religios care este o contramărturie”, părintele Ioan Ică Jr. subsumează o serie de argumente teologice cu privire la misiunea creștină, care se pot reduce la trei aspecte esențiale: Trimiterea Fiului și a Sf. Duh în lume de către Tatăl, trimiterea Apostolilor la propovăduire de către Hristos, trimiterea Bisericii care, prin slujitorii investiți, vor desfășura misiunea încredințată până la sfârșitul veacurilor¹⁶.

În înțeles biblico-dogmatic, trimiterea Fiului și a Sfântului Duh este o expresie a iubirii lui Dumnezeu față de om, pentru care Sfânta Treime poartă grija deosebită în perspectiva mântuirii sau readucerii lui la „starea cea dintru început”. Tatăl, izvorul dumnezeirii și principiul unității acesteia, cel care are inițiativa creării ființei umane, are și dorința mântuirii ei prin Fiul

¹³ Pr. Prof. dr. Gheorghe Petraru, *Repere pentru o misologie ortodoxă*, în “Teologie și Viață”, 7-12, 2000, p. 293.

¹⁴ *Ibidem*, p. 294.

¹⁵ *Ibidem*, p. 295.

¹⁶ În volumul colectiv, *Pastorație și misiune în Biserica Ortodoxă*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2001, pp. 28-31.

(Ioan 3,17 și 12,47; I Ioan 4,14 și Luca 9,55). Pentru om, Tatăl nu pregetă să facă orice, până la jertfa Unicului Fiul pe care îl „trimite” să vestească voia și iubirea Sa: „Căci atât de mult a iubit Dumnezeu lumea încât pe Fiul Său Cel Unul Născut L-a dat ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică” (Ioan 3,16)². Din această perspectivă, Treimea este într-o permanentă misiune, căci evenimentul venirii istorice a lui Hristos și trimerii Duhului în lume devine generic prin asumarea roadelor lucrării Treimii de către fiecare creștin, prin Duhul Sfânt. Unitatea de lucrare misionară a Treimii în lume se desăvârșește în Cincizecime, prin care cercul lucrării mântuitoare a Treimii cu lumea se completează, căci începe sălășluirea Duhului între oameni. Fiecare „Împărate ceresc” actualizează lucrarea aceluiași Duh Sfânt în persoana în care se sălășluiește și o „curățește de toată întinăciunea”, împreună cu toată comunitatea bisericească. Hristos și Duhul, trimișii Tatălui, trimit pe Apostoli mai departe: „Așa cum M-a trimis pe Mine Tatăl, vă trimit și Eu pe voi. Și suflând asupra lor a zis: Luați Duh Sfânt, cărora veți ierta păcatele vor fi iertate și cărora le veți ține, ținute vor fi” (Ioan 20, 21-22). Misiunea lor primește valoare mântuitoare, fiindcă vestesc apropierea „împărăției cerurilor” (Matei 10,7), care este dăruită exclusiv al celor ce se mântuiesc: „Propovăduiți Evanghelia la toată făptura. Cel ce va crede și se va boteza se va mântui, iar cel ce nu va crede se va osândi” (Marcu 16, 15-16).

Misiunea apostolilor devine prelungirea misiunii lui Hristos, care este în mijlocul lor numai în măsura în care ei se află în misiune: „Mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v-am spus vouă. Și iată, Eu cu voi sunt până la sfârșitul veacurilor” (Matei 28, 19-20). Misiunea nu se termină până la sfârșitul veacurilor, până când toată lumea va lua la cunoștință despre dragostea lui Dumnezeu¹⁷.

„Misiunea creștină dată de Hristos devenea la noii creștini mărturie a vieții de comuniune și de iubire”¹⁸, căci ce dovadă mai mare de iubire poți arăta semenului decât grija ca el să se mântuiască, să trăiască veșnic. Apostolii și după ei slujitorii investiți și pregătiți pentru misiune încep să vestească viața cea nouă a iubirii Sfintei Treimi prin mijloace concrete de natură spirituală, pentru că „aur și argint nu au avut” (Fapte 3,6) dar din ce au avut, din aceea au dat, din viața cea nouă în Duhul. Aria largă a misiunii se precizează și se diversifică după mărturia Sfântul Apostol Pavel, pe domenii de activitate: „El I-a dat pe unii să fie apostoli, pe alții profeți,

¹⁷ Pr. Prof. dr. Gheorghe Petraru, *Temeiurile biblice ale misiunii Bisericii*, în “Teologie și Viață”, 1-6, 2003, p. 59.

¹⁸ Pr.Lect.Dr. Dan Sandu, *Teologia și practica misiunii în Biserica azi. O tratare comparativă*, în „Analele științifice ale Universității «Al.I. Cuza» Iași” (serie noua) , VIII, Ed. Universității, Iași, 2003, p. 47.

pe alții evangheliști, pe alții păstori și învățători, spre desăvârșirea sfinților la lucrul slujirii, la zidirea Trupului lui Hristos, până ce toți vom ajunge la unitatea credinței și a cunoașterii Fiului lui Dumnezeu, la starea bărbatului desăvârșit, la măsura plinătății lui Hristos” (Efeseni 4, 11-12). El a lăsat și modalitățile prin care Biserica își are împlinește menirea în viața omului: nașterea în credință care face din străin membru al Trupului lui Hristos, căci numai cel ce „se botează” (Marcu 16,16 și Fapte 2,38) devine „făptură nouă” (II Corinteni 5,17), prin creșterea în credință, respectiv adeziunea activă la învățătura și viața comunității de-a lungul întregii vieți pământești, după modelul primar unde noii adepți „stăruiau în învățătura apostolilor și în împărtășire, în frângerea pâinii și în rugăciuni” (Fapte 2,42) și în final în comuniunea în credință, respectiv fidelitate față de tradiție, căci „Hristos este același, ieri, astăzi și în veci” (Evrei 13,8), este cu noi până la împlinirea făgăduinței (Matei 28,20), drept pentru care Apostolul neamurilor avertizează: „Nu vă lăsați furați de învățăturile străine, cele de multe feluri!” (Evrei 13,9).

Misiunea înseamnă, așadar, împărtășirea de viața iubirii treimice încă din timpul vieții pământești, având ca mijloace concrete vizibile Cuvântul Evangheliei și Tainele dătătoare de har, prin care lucrează Duhul Adevărului¹⁹.

„Misiunea creștină înseamnă proclamarea Evangheliei în lume, Evanghelia mântuirii, a împărăției lui Dumnezeu, care reprezintă în același timp și viața' cea nouă adusă lumii prin întruparea Mântuitorului Iisus Hristos. Cel dintâi care vestește împărăția lui Dumnezeu este Mântuitorul Hristos, trimisul Tatălui”²⁰. După Mântuitorul Hristos, cei care propovăduiesc Evanghelia, cei care primesc această putere la Cincizecime - de a predica Evanghelia și a instaura biserici - sunt Apostolii, iar după ei episcopii și preoții - ierarhia sacramentală a Bisericii sensul că ea trebuie să se extindă în timp și spațiu atât cât va fi umanitatea sub cer. De aceea, misiunea este o activitate esențială a Bisericii. Biserica este spațiul prezenței și lucrării lui Hristos în Duhul Sfânt. În această perspectivă „misionarii nu fac misiune cu de la sine putere, ci lucrarea lor este un mandat dumnezeiesc de la însuși Hristos cel înviat, Domnul Bisericii”²¹. Așa cum arată Andrew J . Kirk²², „misiunea Bisericii poate fi înțeleasă în funcție de învierea lui Hristos, ai cărei mărturisitori noi suntem în Euharistie, de Cincizecime, ai cărei beneficiari

¹⁹ *Ibidem*, p. 48.

²⁰ Pr. Prof. dr. Gheorghe Petraru, *Misiologie Ortodoxă. I. Revelația lui Dumnezeu și misiunea Bisericii*, p. 52.

²¹ Pr. Prof. Vasile Răducă, *Teologia pastorală și misiunea Bisericii*, Studii Teologice, nr. 3, 2005, p. 88.

²² Andrew J Kirk, *The Mission of Theology and Theology as Mission. Valley Forge, Pa. and Leominster, Herefordshire: Trinity Press International and Gracewing 1997*, p. 300.

suntem în Euharistie și de înălțarea lui Hristos, pe Care îl însoțim și la a Cărei slavă participăm prin Euharistie. Aceasta este, înainte de toate, o misiune a comunității, o misiune de comuniune deoarece comunitatea trebuie să reflecte dragostea” «Să vă iubiți unii pe alții, întru aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii Mei» (Ioan, 13,34; 15,12,17)”.

Lumea creștină s-a înțeles, s-a exprimat pe sine ca Biserica într-un sens monolitic. Astfel, „Europa era un spațiu creștin compact. Începând cu modernismul, cu epoca rațiunii absolutizante ce refuza credința religioasă, cu ideologiile ateiste, cu scientismul tehnocrat ce au diminuat conștiința dependentei omului de divin, asistam la un proces de descreștinare, de secularizare ca refuz al lui Dumnezeu. Paradoxal, lumea occidentală care a trimis misionari la necreștini pentru a-i converti la Evanghelie, acesta fiind de fapt sensul clasic al misiunii, misiunea externă, se vede confrunțată la ea acasă cu problema descreștinării, a relativizării adevărului revelat, absolut al Evangheliei. Se pune astfel problema unei misiuni interne, pentru cei de acasă, pentru reevangelizarea, recreștinarea lor, cu mărturia vizibilă pentru Hristos și Biserica Sa actul mărturisitor într-o lume pluralistă”²³.

În concluzie misiunea este însăși inima Bisericii. Dacă nu există misiune, nu există Biserică, ori Biserica creștină, și cea Ortodoxă în mod special, este angajată într-o responsabilitate misionară în scopul de a deschide și concretiza mântuirea credinciosului, angajat și el la rândul său prin exercițiul liber al voinței în procesul de despățimire și sfințire prin conlucrarea sinergică cu harul divin deificator.

²³ Pr. Prof. dr. Gheorghe Petraru, *Paradigme conceptuale moderniste și post-moderniste și impactul lor asupra teologiei și misiunii Bisericii*, p. 48.

BIBLIOGRAFIE

1. Achtemeier, Paul J., *The Harper Collins Bible Dictionary*, ed. Michael Fishbane Roger S. Boraas, Pheme Perkins, William O. Walker Jr. (San Francisco: Harper San Francisco, 1996).
2. Cheyne, T. K., *Enciclopedia Biblica, a Critical Dictionary of the Literary Political and Religious History, the Archeology Geography and Natural History of the Bible*, vol. III, London, MacMillan Co., Ltd, 1902.
3. Held, M. L., *Apostle in the Bible*, in „New Catholic Encyclopedia”, vol. I, (15 vols.; New York: MCGraw-Hill Book Co., 1967).
4. Komonchak, Joseph A., Collins, Mary Lane Dermot A. (Eds.) *The New Dictionary of Theology*. Dublin: Gill Macmillan, 1990; Minnesota: The Liturgical Press, 1993.
5. Unger, Merrill F., Harrison, R. K., Vos, H. F., Barber, C. J., Unger, M. F. (1988). *The new Unger's Bible dictionary. Revision of: Unger's Bible dictionary*. 3rd ed. c1966. (Rev. and updated ed.). Chicago: Moody Press.: 1082.
6. Wright, N. T., Pavel, în Ferguson, Sinclair B. si David F. Wright (editori), *New Dictionary of Theology* (=NDT), (Downers Grove, IL: InterVarsity Press) 2000, c1988. [Libronyx, Electron. ed.].
7. Farrar, F. V., *Viața și operele Sf. Apostol Pavel*, traducere de Patriarhul Nicodim, Mănăstirea Neamțului, 1941.
8. *Învățătură a Celor Doisprezece Apostoli*, în P.S.B., vol. 1, trad., note și indici de Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
9. Basarab, Mircea, *Interpretarea Sfintei Scripturi în Biserica Ortodoxă*, Alma Mater, Cluj, 2005.
10. Basarab, Pr. Prof. Dr. Mircea, *Ermeneutica biblică*, Ed. Episcopiei Ortodoxe Române de Oradea, Oradea, 1997.
11. Baslez, M-F., *Sfântul Pavel*, trad. A-M. Christodorescu, Sibiu: Compania, 2001.
12. Bel, Pr. prof. dr. Valer, *Misiune, parohie, pastorație, Coordonate pentru o strategie misionară*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2006.

13. Idem, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană*, Ed. Renașterea, Cluj- Napoca, 2010.
14. Idem, *Teologie și Biserică*, Presa Universitară Clujeană, 2008.
15. Beldie, Pr. Prof. Dr. I. C., *Însoțitorii Sfântului Apostol Pavel în misiunile sale*, Ed. Imprimeria Chișinău, Chișinău, 1940.
16. Bria, Pr. prof. dr. I., *Curs de Teologie și practică misionară ortodoxă*, Geneva, 1982.
17. Idem, *Destinul Ortodoxiei*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1989.
18. Idem, *Tratat de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, Colecția Didaskalos, Ed. România Creștină, București, 1999.
19. Idem, *Liturghia după Liturghie, O tipologie a misiunii apostolice și a mărturiei creștine azi*, Athena Publishing, București, 1996.
20. Brown, Raymond E., Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy, *Introducere și Comentariu la Sfânta Scriptură*, vol. I, traducere și prelucrare pentru limba română: P. Dumitru Groșan, Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2005.
21. Bunaciu, Otniel Ioan, *Istoria Bisericii și a Creștinismului (de la secolul întâi la Reformă)*, Editura Universității București, 1996.
22. Cairns, Earl E., *Creștinismul de-a lungul secolelor*, Editura SMR, Oradea, 1992; SMR, by BEE Internațional, Dalas TN, 1992; trad. Doris Laurențiu și John F. Tipei, Oradea, Ed. Cartea Creștină, 2007.
23. Coman, Ioan G., *Patrologie*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984.
24. Coman, Prof. Conf. Dr. Constantin, *Duhul misionar al Bisericii Ortodoxe*, în vol. *Biserica în Misiune*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
25. Comby, Jean, *Să citim istoria Bisericii*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, vol. 1, 1999.
26. Comte, Fernand, *Cărțile Sfinte*, Ed. Enciclopedică, București, 1994.
27. Decaux, Alain, *Viața Sfântului Pavel*, trad. din franceză și note Theodor Rogin, Ed. Humanitas, București, 2007.
28. Drummond, Lewis A., *Mesajul Crucii. O teologie contemporană a evanghelizării*, Oradea, Ed. Institutului Biblic „Emanuel”, 2001.

29. Dumea, Claudiu, *Religii, Biserici, secte privite din perspectivă catolică*, Iași: Sapiientia, 2002.
30. Dumea, E., *Teme de istorie a Bisericii*, Editura Sapiientia, Iași, 2002.
31. Dupu, Constantin, *O istorie a Bisericii Creștine*, vol. I, Editura Metanoia, Timișoara, 1993.
32. Erickson, Millard J., *Teologie creștină*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2004.
33. Fericitul Teofilact Arhiepiscopul Bulgariei, *Cele Patrusprădece trimiteri ale Sfântului, Slăvitului și Intru-tot-lăudatului Apostol Pavel*, tălmăcite în limba cea obicinuită acum grecească și împodobite cu felurite însemnări de Nicodim Aghioritul, traduse în limba română de Veniamin Costache mitropolitul Moldovei și Sucevei, tomul II, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1904.
34. Filoramo, Giovanni, Marcello Massenzio, Massimo Raveri, Paolo Scarpi, *Manual de istorie a religiilor*, trad. Mihai Elin, Ed. Humanitas, București, 2004.
35. Gheorghiu, Pr. prof. dr. Vasile, *Sfânta Evanghelie după Matei cu comentariu*, vol. I, Ed. autorului, Cernăuți, 1925.
36. Gooding, dr. David, *Credincioși adevărului*, vol. 1, 2, Ed. Logos, Cluj, 1995.
37. Grigoraș, Pr. Costachi, *Kerygma apostolică în predica Sfântului apostol Pavel*, Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei - Trinitas, Iași, 2001.
38. Himcinschi, Pr. Lect. Univ. Dr. Mihai, *Misiologie și Ecumenism*, partea I, curs pentru anul 3 la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, București – 2005.
39. Holzner, J., *Paul din Tars*, Ed. Sapiientia, Iași, 2002.
40. Hostiuc, Pr. Prof. Gheorghe, *Principii didactico-pedagogice și misionar-sociale în epistolele pastorale ale Sfântului Apostol Pavel*, Ed. George Tofan, Suceava, 2010.
41. I. Rămureanu, M. Șesan, T. Bodogae, *Manual I. B. U.*, pt. Facultățile de Teologie Ortodoxă, București, 1987.
42. Istodor, Pr. Lect. Dr. Gheorghe, *Misiunea creștină ca activitate permanentă și practică a Bisericii*, Ed. Sigma, București, 2006.
43. Itu, Mircea, *Filosofia și istoria religiilor*, Editura Fundației România de Măine, București, 2004.
44. Iustin, Patriarhul, *Activitatea Sfântului Apostol Pavel în Atena*, Episcopia Argeșului și Muscelului/Ed. Anastasia, București, 2002.

45. Idem, *Opera integrală 4. Activitatea Sfântului Pavel în Atena*, Episcopia Argeșului și Muscelului/Anastasia, București, 2002.
46. Karavidopoulos, Ioannis, *Comentariu la Evanghelia după Marcu*, traducere de drd. Sabin Preda, Ed. Bizantină, București, 2000.
47. Lopuhin, A. P., *Istoria Biblică la lumina cercetărilor și descoperirilor celor mai nouă*, traducere de P. F. Nicodim, Patriarhul României, tomul V, Tipografia Cărilor Bisericești, București, 1946.
48. Mantzaridis, Georgios, *Mărturia Ortodoxiei în epoca noastră*, în vol. *Globalizare și universalitate*, trad. de pr. prof. dr. Vasile Răducă, Editura Bizantină, București, 2002.
49. Marcu, Diac. Dr. Grigorie T., *Saul din Tars*, Ed. Arhiepiscopiei, Sibiu, 1939.
50. Meyendorff, John, *Teologia Bizantină. Tendințe istorice și teme doctrinare*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
51. Mihoc, Pr. Dr. Vasile, *Epistola Sfântului Apostol Pavel către Galateni*, Studiu introductiv, traducere și comentariu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1983.
52. Mihoc, Pr. Prof. Dr. Vasile, Asist. Drd. Daniel Mihoc, Drd. Ioan Mihoc, *Introducere în Studiul Noului Testament*, volumul I, ediția a doua, Editura Teofania, Sibiu, 2001.
53. Moisesescu, Prof. Iustin, *Activitatea Sfântului Apostol Pavel în Atena*, Iași, 1946.
54. Munteanu, Nicodim, *Viața și operele Sfântului Apostol Pavel*, Arad, după F. V. Farrar, Editura Mănăstirea Neamțu, 1941.
55. Nedorfer, Heinz-Werner, *Faptele Apostolilor, Comentariu Biblic*, Vol. 8-9, Ed. Lumina lumii, Korntal, Germania, 2000.
56. Nikolakopoulos, Prof. dr. Konstantin, *Studii de teologie biblică: ermeneutica ortodoxă și cea occidentală: semnificația noțiunilor imnologice ale Noului Testament*, trad.: pr. prof. dr. Ioan Vasile Leb, drd. Ilie Ursa, Ed. Renașterea, Cluj- Napoca, 2008.
57. Olariu, Iuliu, *Evanghelia de după Matei, Marcu și Luca*, Tipografia Diecezană, Caransebeș, 1894.
58. Pâclișanu, Zenovie, *Istoria creștinismului antic*, Oradea, 1937.
59. Petraru, Pr. Dr. Gheorghe, *Teologie Fundamentală și Misionară. Ecumenism*, Ed Performantica, Iași, 2006.
60. Idem, *Ortodoxie și Prozelitism*, Ed. TRINITAS, Iași, 2000.

61. Petuchowski, Jakob J., Clement Thoma, *Lexiconul Herder al întâlnirii iudeo-creștine*, substraturi, clarificări, perspective, traducere de Dumitru Ionescu Stăniloae, Humanitas, București, 2000.
62. Popescu, Prof. dr. Emilian, *Apostolii Andrei și Filip*, în *La cumpăna dintre milenii*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2000.
63. Prat, Ferdinand S. J., *Pe urmele Sfântului Pavel - Apostolul Neamurilor*, trad. Pr. Prof. Teodor Racovițan, Ed. Viața Creștină, Cluj-Napoca, 2005.
64. Preda, Constantin, *Credința și viața Bisericii primare - O analiză a Faptelor Apostolilor*, București, 2002.
65. Prelipcean, Pr. prof. V., Pr. prof. N. Neaga, Pr. prof. Gh. Barna, Pr. prof. M. Chialda, *Studiul Vechiului Testament*. Manual pentru uzul studenților din institutele teologice, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1955, reeditat în 1985.
66. Puig, Armand, *Iisus. Un profil biografic*, traducere din limba catalană de Dr. Jana Balacciu Matei, Editura Meronia, București, 2006.
67. Robert, J. N., *Roma*, Trad. Simona Ceașu, Ed. ALL, București, 2007.
68. Sezonov, Dr. Luca, *Apostolul Pavel*, SMR, SUA, 1993.
69. Tenney, Merrill C., *Privire de ansamblu asupra Noului Testament*, Cluj-Napoca BEE International, 1998.
70. Idem, *Studiu al Noului Testament*, Wm B Eerdmans Publishing Co, 1986.
71. Tofană, Stelian, *Introducere în studiul Noului Testament*, vol. I, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.
72. Trandafir, Prof. dr. Sandru, *Viața și învățătura Apostolului Pavel*, ed. Cultului Penticostal - Biserica lui Dumnezeu Apostolică, București, 1977.
73. Valdés, Ariel Álvarez, *Ce se știe despre viața sfântului Paul?*, din vol. 7 al seriei *Ce știm despre Biblie*, Ed. „Sapientia”, Iași, 2009.
74. Verzan, Pr. Dr. Sabin, *Sfântul Apostol Pavel*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
75. Downton, James V. Jr., *An evolutionary Theory of Spiritual Conversion and Commitment. The Case of Divine Light Mission*, „Journal for the Scientific Study of Religion” nr. 19 (1980), pp. 381-396.

76. Dudley, Roger. L., *Youth Religious Commitment over Time. A Longitudinal Study of Retention*. "Review of Religious Research", vol. 41/1999, pp. 110-121.
77. Dumais, M., *Le salut en dehors de la foi en Jesus - Christ? Observations sur trois passages des Actes Apotres*, in *Eglise et Theologie* 28, 1997.
78. Dunn, J. D. G., *Jesus, Paul and the Law* (Louisville: Westminster/John Knox, 1990).
79. Lampe, Peter, *Family' in Church and Society of New Testament Times*, Affirmation (Union Theological Seminary in Virginia) 5(1992) 20 n. 54.
80. Idem, *From Paul to Valentinus Christians at Rome in the First Two Centuries*, ed. Marshall D. Johnson (Minneapolis: Fortress Press, 2003).
81. Lash, Scott, and John Urry, *Economies of Signs and Space*, London, 1994.
82. Lassus, J., *Landmarks of the World's Art Architecture, Mosaics, Paintings. The Early Christian and Byzantine World* (London Paul Hamlyn, 1967).
83. Lathuilière, Pierre, *Le Fundamentalisme catolique. La Semnification eclesiologique*, Les éditions du CERF, Paris, 1995.
84. Latourette, Kenneth Scott, *A History of the Expansion of Christianity*, Vol. I, Grand Rapids, Zondervan, 1976.
85. Latte, K., *Die Religion der Romer*, Munchen, 1960.
86. Lemme, Ludwig, *Theologische Enzyklopädie nebst Hermeneutik*, Berlin, 1909.
87. Leone, Massimo, *Religious conversion and identity. The semiotic analysis of texts*, London: Routledge, 2004 (reeditare).
88. Lesetre, H., *La sainte eglise au siecles des apotres*, tome I, Paris, 1905.